

Topografičke crtice

o starohrvatskim županijama u Dalmaciji i starim gradovima na kopnu od Velebita do Neretve.

Napisao

Fr. Stip. Zlatović.

(Svršetak vidi br. 2. god. 1897.)

Omiš = Almissa, Olminium, Oneum, Dalmissium, na utoku rijeke Cetine u more, s lijeve strane. Ob ovom gradu prije hrvatske zapreme nije uspomene, te sudimo, da su ga Hrvati iz temelja sagradili, ali rad narodnih medjaša županijâ, ubrajamo u ovu Neretvanskih Pagana.

Grad je dosta jak bio, pod strmim klisurama ogradjen jakim bedemom i tvrdimi kulami. U njemu se nadje god. 1074. kralj (Cod. dipl. I. 71.) hrvatski Slavić s banom Petrom, gdje su riešavali pravde Poljičanâ. U njem su dugo zapoviedali Kačići i Šubići, pak Nelipići i Vuknići, Stjep. Herceg, pak Mletčani do kraja.

3. *Starigrad*. Na vrh strmih klisura, nad Omišom crne se mrke zidine staro-hrvatske tvrđjave Starigrad, a pod njom druge pod imenom *Mirabella*. Ta tvrđjava bijaše stražom i obranom Omiša sa suha, i održa se sve do početka ovoga vieka. Sad je zapuštena.

4. *Berullia*. Ovaj neretvanski grad spominje u X. vieku Const. Porf. Neki su cienili, da je bio u Vrulji izmedju Makarske i Omiša pod Dubcim, ali ondje ne bijaše mjesta gradu s nijednoga pogleda. On je ležao izmedju Brela i Baške vode u Makarskoj občini, gdje se i danas vide davne poderine zidinâ na oblu humcu iznad Staničića kućâ. To se mjesto zove *Gradina*.

5. *Drašnice*. To selo u Makarskoj občini ima dvie prastare utvrde. Jedna je na istočnoj strani uvale, jaka četvrtasta kula, pod velikom klisurom, koja ju kao poklapa. Druga sa zapadne strane, a to je velika u planini Podkapina špilja, sprieda prigradjena dobrim zidom i u njemu vratima za ulazak. Slična ovoj jedna je u selu Makru nad Makarskom. Ove primitivne tvrđjave pokazuju veliku davninu.

6. *Igrane*. Izmedju sela Drašnicâ i Živogoščâ u Makarskoj občini, na obloj glavici, koja se sva u more pruža, stoji selo Igrane, a na vrh sela i glavice jaka četvrtasta kula, koju junački god. 1687. obrani od turske navale vitez Zale, s toga se prozva *Zalina kula*.

7. *Drvenik*. U selu Drveniku na zapadnom kraju občine Gornjega Primorja, na klisurastu humcu stoji tvrdi grad Drvenik. Zadnji mu gospodari bili humski knezovi Vlatkovići. Kad su Turci god. 1488. prisvojili Primorje, nisu se u njem nastanili radi straha senjskih Uskoka i mletačkih galija. Grad Drvenik služio je za sbjeg puku u pogibli. Tako g. 1686. kad odiel turske vojske sadje u Primorje, u grad se zakloniše, ali predobiveni i u sužanjstvo odvedeni; od onoga vremena ostade pusti. Još mu se uzdrži visoka polukružna kula i sdvornja ograda.

8. *Ostrog*. Pri iztočnom kraju sela Zaostroga, občine Gornjega Primorja, diže se veliko oštruljasto brdo *Viter*, a navrh njega još se nahodi do pola srušena četvrtasta tvrda kula i okolo iste temelji ogradâ. Pod brdom do mora nalaze se temelji zidova, zidno kamenje i komadi opeka i zemljana posudja staroga neretvanskoga grada Ostroga, što ga u X. vjeku spominje Const. Porf. Na sjevernom kraju sela nahode se latinski nadpisi nekoga rimskoga sela. Drugi Ostrog bijaše nad kaštelanskim poljem, različit od ovoga.

9. *Labinetza*. *Labčanj*. U selu Gradenu občine Gornjega Primorja, koji se prvlje zvao Labčanj. Kad god. 1661. Smoljanovići i Kačić-Jurići sagradiše malahni gradac protiva Turaka, onda donje selo pri moru prozva se Gradac, a gornje staro Labčanj. U selu Gradcu pod Labčanjem, pri moru, od male uvale Bošac uzbrdo k selu, tlo je posuto klačardom i komadim opeka i zemljana posudja, što dokazuje mjesto razrušeno. U istoj uvali kao pristaništu brodova, kad zapadni vjetrovi odgrnu žalo sa obale, pokazuju se zidovi gata i pregrada kod mora. Cienimo, da su to ostanci staroga grada neretvanskih Pagana, što ga Const. Porf. zove Labinetza. (Rački: Mon. VII. 410.) Nije mogao biti, kako neki cienne na Lovreću, jer se onamo nije pružala županija neretvanska; ono je mjesto na sred županije Imotske.

II. Županija Rastočka.

Drugu županiju neretvansku nazivlje Const. Porf. Rastotza uz more i kaže, da ove stanovnici i Makarske drže mreže za lov ribe. On nam je dakle označio položaj ove kao i Makarske župe uz more, izmedju makarske i duvanjske županije do rieke Neretve. Ovo zemljište do Vrhgorca sve je koliko raztočeno riekami, jezeri i vreli, te se valjda s toga župa nazvala Rastočka, koje ime do dana današnjega održa polje i jezerje na iztok Vrhgorca. Županija se dakle sterala od zapada k jugu uz more od Žrnovice primorske izmedju Gradca i Bačine. Od ovoga sela počimlje jezerje i blatija neretvanska; od jugo-iztoka pasala ju rieka Neretva i dielila od Travunjske županije do utoka rječice Bune u Neretvu. Od sjevera razstavljalo mostarsko blato i brdija k Ljubuškomu i Knotskom od županije Duvanjske i Imotske, a od zapada stala Gorska župa i Makarska, od koje ju razstavljali ogranci planine Biokova.

Sva je županija Rastočka vrlo plodna, obskrbljena natopljenim poljima gorama, te imala dosta pučanstva i tvrdih gradova. Spomenuti ćemo sljedeće.

Gradovi.

1. *Norin, Narona*. Najprvo latinski veliki *emporium* u današnjem selu Vida Metkovske občine, s desne strane rieke do Gabele. Srušen od Orah, neretvanski Pagani ga opet uzkriše i silnu trgovinu zavedoše. Opustošen od Mletčana slabo je životario do pri svršetku XV. vieka, kada ga Turci zauzeše i upropastiše. Uspomena mu u jakoj obloj kuli na utoku riečice Norin u Neretvu, koja se još zove *Norinska*.

2. *Sladinac*. Na utoku sjevernoga traka rieke Neretve u more, preko brežuljka, koji razstavlja bačinsko jezero od mora iz uvale Višnjice; kraj jezera, na odignutu humčiću vide se razvaline gradića *Sladinjca*. Zadnji mu gospodari bili knezovi Vlatkovići, ali kada Turci zapremiše Neretvu, zapustiše gradić, koji tad propadne.

3. *Vratar*. Na zapad od Metkovića, između brdâ Rujnica i Dragovje, na odignutu humku vide se razrovani bedemi grada *Vratara* knezova Vlatkovićâ a prvo Jurjevića. Turci ga zapustiše i gromovi razrušiše.

4. *Gabela*. Na iztočnom kraju ruševina staroga Norina s desne strane rieke na iztok Metkovića; iza propasti Norina podiže se trgovište Dreno višekrat spomenuto u srbskim listinama. (Daničić, *Riečnik I. 312.*) Na tom mjestu Turci zazidaše jaku tvrđavu Čitluk, a Mletčani razprostraniše i nazvaše Gabela, koju su sami razrušili god. 1764.

6. *Kruševac*. Prama manastiru Žitomislicu s desne strane Neretve vide se na klisurastu Grebenu razrovane zidine toga grada, koji davno zapušten sam se sori i obara.

7. *Hum*. Na brdu *Humu* u Mostaru s desne strane rieke vide se temelji starih utvrda, koje zamieni nova tvrđava, od Austrije sagrađena na obranu grada.

8. *Novi*. Na zapad Mostaru i Humu cestom, koja vodi Ljubuškomu do mostarskoga Blata, poredanim nizom visokih oštruljastih brda, jedno se nad ostalim visinom odlikuje. Na vrh njega vide se ostanci kulâ i bedema velikoga grada zvana *Novi*.

9. *Buk*. Ljuti Dolac župa mostarskoga Blata ima ruševine triju starih gradova: *Buka, Biogradaca i Zvonigrada* nad vodom Grkušom, u selu Pologu.

10. *Cerim*. U Bročnu, župe Čerin u selu Amzići, vide se ruševine tvrda grada kod vode Sritnice.

11. *Gradnići* u Bročnu ostanci tvrđave, tako u Čošku, Kipnoglavi i Obali sve u župi Gradnići.

12. *Ljubuški*. Nad varošom Ljubuški stoji stari grad cjelokup za ogradom i kulami. Uzeše ga Turci od Stjepana Hercega iza osvojenja Bosne i održaše sve do austrijske zapreme.

III. Duvanjska županija.

Mnogi drže, da ova županija (Const. Porf. *Dolen*) stoji na mjesto Delminija, negda glavnoga grada Dalmatina, od kojega i ime dobi, i da taj grad razrušen od Rimljana, stajaše na duvanjskom polju, gdje sada stoji *Županjac*. Ovih zadnjih vremena, u prkos trajuće predaje, zabilježene od Tome Arcida do naših vremena, uz neznatan dokaz staroga nadpisa nadjena na Trilju, drže neki, da je stari Delminium bio na Gardunu nad Triljem, s desne strane rieke Cetine.

Kada bi se to moglo dokazati, onda bi valjalo reći, da je jedno *Delminium*, a drugo *Dolen* neretvanske županije, jer bi taj *Delminium* bio u hrvatskoj županiji Cetinskoj, dok carski pisac kaže: da su neretvanskih Pagana županije preko Cetine rieke do Neretve. Opisujući ovu županiju neretvansku *Dolen*, ne nalazimo joj drugoga mjesta, nego naravni položaj od rastočke na sjeveru u Duvnu i okolo njega: od izтока počamši od Mostara razstavljala ju rieka Neretva od Zahumskih Srba do utoka Rame. Od sjevera rieka Ruma i zapadni ogranci planine Raduše od današnje Bosne i hrvatske livanjske županije; od zapada joj županija Imotska, a od juga Rastočka od mostarskoga Blata. Županija bila dosta plodna i bila dobro napućena, te imala liep broj gradova.

Gradovi.

1. *Duvno*, *Dolen*, u duvanjskom polju, po prilici gdje je sad *Županjac*, koji je možda i nazvan po glavnom gradu županije. Od staroga grada ne ima nikakvih ostanaka, s toga Ot. Bakula u Šematizmu god. 1873. (182) cieni, da je bio od drveta, kô što se sliede onamo kuće graditi, te ga vatra svega uništila, kako svjedoče uglevlja i lug na više mjesta po polju.

2. *Borak*. U sadanjoj župi Široki brieg u selu *Lise* nahode se ostanci tvrda grada, tako i *Mokro* nad vodom *Listicom*.

3. *Mogonik*. U selu Cerigoj vide se ostanci tog tvrdoga grada, te jednako u selu Bukovu gradine *Ozerja* u istoj župi.

4. *Sutina*. U župi Rakitnu u mjestu Sutina nalaze se razvaline tvrdjave, a druge u *Pribistovu*, ali svih ovih gradova nezna se početak ni svrha.

5. *Vrhopolje*. U istoj župi Rakitnu, u mjestu Vrh-polju, vide se ostanci znamenita tvrda grada kao i ostalih od vremena razrušenih, a da bi nam uspomena i predaja o njima iljen što kazale.

